

**Dubravka Zima. *Kraći ljudi: povijest dječjeg lika u hrvatskom dječjem romanu*. Zagreb : Školska knjiga, 2011., 379 str.**

Knjiga *Kraći ljudi: povijest dječjeg lika u hrvatskom dječjem romanu* Dubravke Zima rezultat je dugogodišnjeg autoričina bavljenja hrvatskim dječjim romanom, koji je bio i tema njezina doktorskog rada. Autorica se u ovoj knjizi bavi analizom dječjeg lika u hrvatskim dječjim romanima s obzirom na vremenski i društveni okvir u kojemu djela nastaju. Uz *Uvod* i prvo poglavlje u kojemu se iznose smjernice istraživanja, knjiga sadrži još deset poglavlja u kojima su kronološki prikazani različiti obrasci predodžbe o djetetu od kraja 18. stoljeća do 2000. godine. U posljednjem poglavlju navode se primjeri adolescentskog romana, tipa romana koji se nalazi na razmeđu dječjeg romana i onog namijenjenog odraslom čitatelju.

U *Uvodu* Zima donosi pregled istraživača hrvatskog dječjeg romana za koji smatra da je u odnosu na mnoga druga polja hrvatske dječje književnosti pokazano povećanje zanimanje. Samim time, dječji roman je poslužio kao dobro polazište za istraživanje promjena u predodžbi dječjeg lika u hrvatskoj dječjoj književnosti. Kao moto uvodnog poglavlja uzet je citat iz *Kratkih ljudi* Hrvoja Hitreca: „A što su djeca nego ljudi, samo nešto kraći?“, čija je parafraza i u naslovu knjige kojom se bavimo.

U poglavlju *Dječji roman – definicija, periodizacijske naznake hrvatskoga dječjeg romana, stanje pojma* autorica daje pregled termina koji su se za dječji roman rabili u prošlosti, dok je pojam *dječji roman* u uporabi od 30-ih godina 20. stoljeća, a u znanosti o hrvatskoj dječjoj književnosti prvi ga uvodi Milan Crnković 1966. godine. Dugo su prvim hrvatskim dječjim romanom smatrane *Čudnovate zgode i nezgode šegrta Hlapića* Ivane Brlić-Mažuranić, no istraživanja Berislava Majhuta pokazala su postojanje niza starijih djela koja se mogu smatrati dječjim romanima. Teorijski se autorica u svom radu oslanja na studije Karín Lesnik-Oberstein koja tumači da dijete u znanosti o dječjoj književnosti treba promatrati kao konstrukt, a ne kao identitet. Također, poziva se na dvije predodžbe o djetetu u zapadnoj civilizaciji: na „dionizijsko“ i „apolonsko“ dijete, kako ih je nazvao sociolog Chris Jenks, pri čemu je „dionizijsko“ ono koje odgovara kršćanskoj slici svijeta u kojemu je dijete plod grijeha, podložno utjecajima pa je nužno da ga odrasli oblikuju kako bi ono u odrasloj dobi postalo dostojnim članom svoje zajednice, dok je „apolonsko“ nevino, blisko prirodi i fantastici te neokrznuto štetnim utjecajima društva.

Poglavljje *Dijete nema identitet: dječji roman u 19. stoljeću* govori o književnoj praksi 19. stoljeća da su dječji romani namijenjeni u isto vrijeme djeci i puku ili djeci i ženama kao marginaliziranim skupinama kojima se tako određuje funkcija u društvu. Likovi u tim romanima služe kao ilustracija kakva osoba (ne) treba biti u društvu, koje su vrline poželjne, a kakvo je ponašanje neprihvatljivo. U djelima Davorina Trstenjaka

(*Savka i Stanko, U radu je spas*) uočljiva je didaktična namjera autora: poučiti djecu poslušnosti i marljivosti kako bi postali vrijedni članovi zajednice odraslih. Trstenjaku je važan sklad, njegovi likovi nisu psihološki razrađeni, a dijalozi služe ilustriranju ideja o moralu i odgoju. Kod Jagode Truhelke također je izražen didaktičan karakter dječjih romana: u *Tugomili* dijete je kao „prazno biće“, bez identiteta, a djetinjstvo je tek priprema za „pravi život“ – odraslu dob. Roman *Sretni kovač* Vjekoslava Košćevića prikazuje dijete kao „umanjenog“ odraslog koje svoj identitet zadobiva tek kad odraste.

U poglavlju *Dijete zadobiva identitet: prva dva desetljeća 20. stoljeća* dječji lik dobiva središnju ulogu u dječjim romanima: postaje aktivan, pokretač radnje, ima identitet. Lik šegrta Hlapića u romanu Ivane Brlić-Mažuranić samostalno oblikuje svoj identitet, pustolovan je i zabavlja čitatelja, no i on djeluje prema normama koje određuje zajednica: krasi ga osobine poželjne u toj zajednici. Kod Brlić-Mažuranić važna je ideja djeteta kao boljeg od odraslih. U *Zlatnim dancima* Jagode Truhelke istaknute su pedagoške ideje, a dječji likovi prikazani su kao dio obitelji, mikroslike zajednice. Lik Čire kod Truhelke je nekonvencionalan jer ugrožava autoritet odraslih. Dva dječja romana Vladimira Nazora *Veli Jože* i *Bijeli jelen* odgovaraju Jenksovoj podjeli predodžbe o djetetu, prvi „dionizijskoj“, a drugi „apolonskoj“.

*Testiranje novih ideja o djetetu: problem identiteta, idealizirano dijete, kolektivizam – tridesete godine 20. stoljeća* naziv je poglavlja u kojemu je riječ o dječjim romanima koji ističu ideju o dječjoj nevinosti, pa i naivnosti, što ih čini boljima od iskvarenih odraslih, a naglašava se i dječja samostalnost. Novo viđenje djeteta može se uočiti kod Dragoslava Heiligsteina (*Zlatne ruke, Mali križari*), Zlatka Špoljara (*Tri bjegunca*), Đure Vilovića (*Pas Cvilek, dječak Ivek i dudaš Martin*), Mate Lovraka i drugih. Kod Vilovića je istaknuta predodžba dječjeg lika koji je vrijedan kao dijete, a ne tek kao odrasla osoba u koju će se dijete razviti. U Lovrakovim djelima igra postaje značajan element dječjeg romana, kao i kolektivizam (*Družba Pere Kvržice, Vlak u snijegu, Devetorica hrabrih*). Lovrak koristi model idealiziranog djeteta: dijete kao simbol napretka, bolje budućnosti. Zanimljivo je kako kod većine autora muški dječji lik obilježava aktivnost, a ženski pasivnost i ovisnost o muškome, no Zora Ruklić u svom se romanu *Iz dnevnika jedne djevojčice* opire toj podjeli pa uvodi aktivan ženski dječji lik.

U poglavlju *Kolektivizam, utilitarnost, dokidanje autonomnosti: četrdesete godine 20. stoljeća* pojavljuju se neki pisci (i njihove ideje) predstavljeni u prethodnom poglavlju. Riječ je o kolektivizmu u djelima Mate Lovraka te kolektivizmu s rodoljubnim predznakom kod Zlatka Špoljara (*Pobjeda je naša*). U ovom razdoblju ponovno se javlja utilitarnost u dječjim romanima: autori u romane uklapaju gospodarske i geografske sadržaje koji su primjereni dječjim čitateljima, primjerice braća Eduard i Branko Špoljar u romanu *Mi putujemo* te Agata Truhelka u *Đurđici i Srebrenku*. No, navedeni autori uvode i novine: Špoljari elemente dječjeg kriminalističnog romana (Čiko), a Truhelka motiv dječjeg putovanja iz znatiželje (dotad su likovi bili prisiljeni krenuti na put iz niza razloga).

*(Ne)ideologizirano dijete: dječji roman o ratu* poglavlje je u kojemu je tematski okvir dječjih romana rat – Drugi svjetski ili Domovinski rat. Anđelka Martić u romanu *Pirgo* opisuje suživot djeteta i životinje u partizanskoj jedinici: rat je okrutno i neželjeno stanje u kojemu se dijete mora snalaziti. U djelima Danka Oblaka, Gabre Vidovića i Milivoja Matošeca rat je pozadina pripovijedanja, stanje u kojemu likovi sazrijevaju ranije zbog neprirodnih okolnosti. Ženski dječji likovi u romanima Sunčane Škrinjarić, Blanke Dovjak-Matković i Zore Dirnbach nisu ideologizirani, a rat oblikuje te likove, često je i krivac za njihovo loše financijsko ili emocionalno stanje. Najčešće su u dječjim romanima o ratu likovi ideologizirani: projekcija su autorovih stavova, a situacije i dijalozi među likovima stereotipni su i stilizirani. I u dječjim romanima o Domovinskom ratu česta je ideologizacija dječjih likova, pomoću njih pokazuje se ispravnost jedne strane, a dijete je simbol bolje budućnosti – ponovno se javlja „apolonska“ predodžba o djetetu. Autori pritom često pribjegavaju fantastičnim elementima u pripovijedanju (Hrvoje Hitrec, Ivan Kušan, Nada Iveljić, Dunja Kalilić...). Dezideologizacija i preispitivanje ispravnosti rata uočljiva je u romanima *Krik* Zlatka Krilića i *Od rata do zvijezda* Predraga Raosa.

U poglavlju *Dijete samo oblikuje svoj kulturni i socijalni identitet: Ivan Kušan i Milivoj Matošec* analiziraju se dječji likovi u romanima dvojice navedenih autora. Istraživači dječje književnosti Milan Crnković i Dubravka Težak smatraju pojavu romana tih autora početkom suvremene hrvatske dječje književnosti. Likovi su u njihovim romanima realistični, djeluju autonomno, vidljiva je njihova jezična karakterizacija. Kod Matošeca važan element romana je zagonetka (tajna), što također predstavlja novost u poetici hrvatskog dječjeg romana. Matošecovi likovi djece i odraslih su ravnopravni, no njihov odnos je problematičan zbog nerazumijevanja na relaciji roditelji – djeca, a kao primjer odraslih koji uspostavljaju dobar odnos s djecom uvijek su neki marginalizirani likovi, poput staraca. Kušanovi likovi su djeca koja ne oponašaju odrasle, nego stvaraju vlastiti model ponašanja, ona nisu ideologizirana, nisu simboli nekih viših ciljeva. Kriminalistički elementi imaju važno mjesto u njegovim dječjim romanima, a djeca se aktiviraju u lovu na kriminalce kako bi pomogla vlastitoj zajednici. Djela Ivana Kušana postaju kanonom hrvatske dječje književnosti: namijenjena su upravo dječjem čitatelju, a odrasli se čitatelj ignorira.

*Dijete i stereotipi: šezdesete godine 20. stoljeća* naziv je sljedećeg poglavlja, a u razdoblju na koje se odnosi odvija se puna afirmacija dječje književnosti: tiskaju se čitave serije dječjih knjiga (Biblioteka Vjeverica), uvodi se školska lektira koja se temelji na dječjoj književnosti, a pojačava se i znanstveno zanimanje za ovu temu. Palma Katalinić u svojim romanima stereotipno prikazuje dijete kao bolje od odraslih, blisko prirodi i otvoreno novome, iznimno maštovito. Stereotipi se javljaju i u romanima Višnje Stahuljak, Vojina Jelića, Gabre Vidovića i drugih.

U poglavlju *Kompetentno dijete: sedamdesete godine 20. stoljeća* objašnjava se nova predodžba o dječjem liku, a to je kompetentno dijete koje svoje probleme rješava samo. Autori u ovome razdoblju problematiziraju gradski način života i sve veću otuđenost djece i roditelja koji, zarađujući za život, zanemaruju djecu. Djeca – žrtve gradskog života pojavljuju se u romanima Nade Iveljić, Nikole Pulića i Mladena Kušeca. S

druge strane, dječje likove koji se znaju snaći u gradu i gradskom načinu života stvaraju Zvonimir Milčec i Hrvoje Hitrec, koristeći se pritom poetikom „romana u trapericama“ (Milčec, *Zvižduk s Bukovca*) te humorom i fantastikom (Hitrec, *Smogovci*).

Poglavlje *Zagonetno dijete: osamdesete godine 20. stoljeća* odnosi se na pustolovne i kriminalističke dječje romane koji se afirmiraju u 80-ima. Zlatko Krilić u svojim dječjim krimićima koristi humor, ali ukazuje i na neka ozbiljna pitanja poput dječjih bolesti i invalidnosti. Dječji likovi u romanima Pavla Pavličića rješavaju zločine zato što su djeca: posjeduju dobru logiku, maštu i radoznalost. Dubravko Jelačić Bužimski u romanima o tinejdžeru Martinu kritizira režim, izdvajajući Martina kao osobitog pojedinca u društvu koji se bori protiv moćnog sustava, a ne kao osobito dijete. Likovi u povijesnim romanima koji nastaju u ovom razdoblju (Majetić, Horvatić, Pulić) iznimni su povijesni junaci, ističu se u odnosu na druge likove svojom snagom, hrabrošću, inteligencijom.

*Problemsko dijete: devedesete godine 20. stoljeća* naziv je poglavlja u kojemu se promišlja desetljeće brojnih promjena na polju dječje književnosti: ponovno je velika tema rat, tematiziraju se nekonvencionalne i disfunkcionalne obitelji, rastava braka, nasilje, bolesti, pretilost, dotad tabuizirani problemi poput seksualnosti i ovisnosti o drogama. U romanima Sanje Pilić dijete je inteligentno i maštovito, ali necjelovito zbog obiteljske situacije. Miro Gavran piše o dječjim ljubavima i dječjim likovima koji popravljaju odnose među odraslima. U romanu *Maturalac* Branke Primorac dijete je problemsko, nesigurno u sebe i sliku koju o sebi želi odaslati drugima: nalazi se na razmeđu između poželjnoga i subverzivnog ponašanja.

*Adolescentski roman* naslov je posljednjeg poglavlja ove knjige u kojemu autorica niže primjere romana koji u svom fokusu imaju likove adolescenata, mladih ljudi koji su na pragu ulaska u zajednicu odraslih, no česta je zapravo opozicija mi – oni / mladi – autoritet. Roman *Sedmi be* Jože Horvata smatra se začetkom adolescentskog (omladinskog) romana u hrvatskoj književnosti. Autor u tome romanu preispituje školski sustav i kritizira ga. Česte su teme tih omladinskih romana seksualnost, odnos s pop-kulturom, delinkvencija i ovisnost.

Knjiga *Kraći ljudi: povijest dječjeg lika u hrvatskoj dječjoj književnosti* dio je serije *Udžbenici Sveučilišta u Zagrebu (Manualia Universitatis studiorum Zagrabien-sis)*, stoga je primarno namijenjena studentima hrvatskog jezika i književnosti, hrvatske kulture te učiteljskih fakulteta. No, svakako će dobro poslužiti i učiteljima i profesorima hrvatskog jezika i književnosti, istraživačima dječje književnosti i svakome koga zanima hrvatska dječja književnost. Knjiga je popraćena bibliografskim bilješkama uz tekst, literaturom i sekundarnom literaturom te kazalom imena.

Marijana Ivanković